

פיוט: סוכה ולולב מחבר: רבי משה בן יעקב אדהאן

מידע למורה

הפיוט "סוכה ולולב" שהוא אחד הפיוטים המרכזיים לחג הסוכות של קהילות המזרח וצפון – אפריקה. הפיוט נכתב לפני כ-300-250 שנה.

הקדמה: בשיעור זה נלמד, על הפיוט (מי כתב, איפה), ננתח בקצרה את הפיוט מבחינה ספרותית, נעסוק בתוכן של הפיוט ונתמקד במצוות ארבעת המינים ובעיקר בלולב. נלמד גם לשיר את הפיוט: נאזין לשניים או שלושה ביצועים (לחן מסורתי של יהודי בוכרה, ולחן של יהודי עירק, וביצוע מודרני-ישראלי של חנן יובל).

הפיוט נכתב ע"י ר' משה אדהאן, שהיה אב בית דין ומנהיג רוחני בקהילת מקנז (מרוקו) בסביבות 1730.

הפיוט מתאר את מצוות ארבעת המינים ואת טעמיהם על פי תורת הסוד ומדרשים של חז"ל. ניתוח טכני קצר של הטקסט –

האותיות הראשונות בכל מחרוזת הפיוט יוצרת אקרוסטיכון של שם המחבר: "אני משה חזק". הפיוט בנוי מפזמון חוזר (השורה הראשונה של הפיוט) ומשבעה בתים. הפיוט פתוח בשורה אחת, שבנויה משני חלקים, משתי פסוקיות, שנקראות דלת וסוגר. "סוכה ולולב לעם סגולה" - זאת ה"דלת". "יחד ירנו ישאו תהילה" - זה ה"סוגר". השורה הזו היא הפזמון חוזר של הפיוט. בשפה הספרותית היא נקראת "מדריך". במדריך ישנה חריזה פנימית = סגולה/ תהילה.

תוכן המדריך הוא תמצית הפיוט הזה – מצוות הסכה, מצוות הלולב ומצוות שמחת החג. ככתוב בספר דברים "ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי וגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך". ר' משה אדהאן, המשורר-פייטן, בחר לכתוב שבעה בתים לפיוט. אולי משום שבעת ימי החג. כל בית מורכב משתי שורות, כל שורה מורכבת מדלת וסוגר.

חריזה פנימית בכל בית – בית ראשון – ההברה "נו". "גאלנו", "השמיענו", "היקפנו". בית שני – "יע" – "הודיע", "הופיע", "יביע".

חרוז מבריא - נשים לב, שישנו חרוז שמופיע מתחילת הפיוט ועד סופו. חרוז זה נקרא "חרוז מבריא". מלשון: להבריא, כמו בריח (מנעול). חרוז ש"נועל" על בית. החרוז מופיע בסוף כל בית. ההברה "לה". "ומעלה", "ללילה", "עלה", "המעולה", "עגולה", "כלולה" ו"סלה". כמובן גם בפזמון החוזר, כפי שראינו קודם "סגולה" ו"תהילה".

ניתוח תוכן

מחבר הפיוט הוא בעל תפיסה קבלית (שמקורה כנראה בספר היצירה) ומתאר את שמחת החג הנובעת מקיום מצוות הסוכה ומצוות נטילת לולב.

בית 1 - יציאת מצרים, קבלת התורה, ההליכה של בני ישראל במדבר. ומצוות הסוכה כנגד ענני הכבוד שהקיפו את ישראל במדבר(עמוד הענן ביום, ועמוד האש בלילה). לא לחינם משתמש המשורר במילה "הקיפנו" – על פי תורת הסוד מהותה של הסוכה היא התכסות באור מקיף –עליון שעוטף את ישראל בחג הסוכות בישיבתו בסוכה. מקובלים אמרו על הסוכה שהיא כמו חיבוק.

בית 2 – עוסק בשבח לאל. דעת פירושו לשבח, להלל. הימים והלילות משבחים את האל (על פי תהילים יט', ג').

בית 3 – ישראל שמחים להסתתר תחת כנפי השכינה.

שם השם גלום במילה "סוכה". גימטרייה – של שם האל שנכתב (יקוה= 26) ושם אדנות (אדני= 65) יחד עולים לסך השם "סוכה" בכתוב מלא – עם האות ו' (=91)

בית 4 – במצוות הלולב וארבעת המינים סודות רבים וחשובים.

בית 5 - המילה לולב מורכבת מארבע אותיות, אף שם האל – יקוה כולל ארבע אותיות ועל פי תורת

הסוד כל אות בשם האל מסמלת את אחד המינים

י = הדס, ה=ערבה, ו=לולב, ה = אתרוג.

בנטילת ארבעת המינים הלולב מונח במרכז וסביבו ההדס, הערבה ואתרוג כמו כן, שדרתו של הלולב, מופנית כלפי הנוטל.

בית 6 - ארבעת המינים מרמזים לשבעת האושפזין. שלושה ענפי הדס מסמלים את שלושת האבות (אברהם, יצחק ויעקב). שני ענפי ערבה מסמלים את משה ואהרן. הלולב מסמל את יוסף האהוב. האתרוג מסמל את המלך דוד.

המדרש (תנחומא אמור כח) רואה בארבעת המינים **דמיון לאברי הגוף** :

הלולב הוא עמוד השדרה. מסמל אדם שיודע לעמוד זקוף וגאה בדרך שלו. יודע מה הוא רוצה מעצמו. יציב מול רוחות הזמן (השאיפה לרכושנות והשוטטות הווירטואלית הנפוצה כיום).

עלי ההדס דומים לעיניים. בלי עין טובה אי אפשר. עיניים חכמות שיודעות מתי ועל מה להסתכל ועל מה לא.

האתרוג (דוד המלך=יסוד המלכות) זה הלב - לב חדש - אחרי חשבון הנפש של אלול והימים הנוראים. לב מלא בשמחה ואהבת ה'. לב מלא אומץ לעשות את הדברים שאתה רוצה לעשות בשנה שמתחדשת.

עלי הערבה דומות לשפתיים - לפה - לדעת מה להגיד ואיך להגיד.

בית 7 - לקראת הושענה רבה, זמן חתימת הדין, המשורר מבקש המתקה של הדין. מבקש מתנה טובה לעם ישראל. חותם את הפיוט ב"שמך מקודש בפיונו לעד".

האזנה

בשיעור נאזין לשנים מהלחנים הרבים שיש לפיוט זה, אותם תוכלו למצא באתר '[הזמנה לפיוט](#)'

1. **לחן יהודי בוכרה - מסורתי** בביצוע עזרא מלקוב [ראו כאן](#) (קיים בדף זה גם ביצוע מודרני של

חנן יובל)

2. **לחן עירק (בבל)** בביצוע יהודה עובדיה פתיה ואנסמבל היונה [ראו כאן](#)

בעמודים הבאים תמצאו משימות לימודיות העוסקות בתוכן הפיוט ובשירתו. המשימות על פי הספר "שירים ושורשים" כרך ב'.

סוכה ולולב – דף לימוד

מחבר: רבי משה בן יעקב אדהאן

יחד יָרְנוּ יִשְׂאוּ תְהִלָּה	סוּכָה וְלוּלָב לְעַם סִגְלָה
דְּבָרוֹת קִדְשׁוֹ הַשְּׂמִיעֵנוּ	אֶל מִמְצָרִים גְּאֻלָּנוּ
לְאַרְבַּע רוּחוֹת מָטָה וּמַעֲלָה	עֲנֵנִי כְבוֹד הַקִּיפָנוּ
מִזֵּי הַדָּרוֹ לָנוּ הוֹפִיעַ	נוֹעַם דְּרָכָיו לָנוּ הוֹדִיעַ
דַּעַת יְחִוָּה לִילָה לְלִילָה	דַּעַת יוֹם לְיוֹם אוֹמֵר יְבִיעַ
יִסְתַּוְּפֶף יַחֲסֶה תַּחַת אֲבָרְתוֹ	יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּצַל סִכְתּוֹ
כְּמִסְפַּר סֶפֶה מִסְפָּרוֹ עָלָה	הַשֵּׁם כְּכִתְבּוֹ וְכִקְרִיאָתוֹ
וְלִי מָה יִקְרוּ מֵאֵד עֲנִינֵי	מָה עֲצָמוֹ רְזִי לּוּלָב וּמִינֵי
לְסוּד מִצְוָתוֹ הַמַּעֲלָה	אֲשֶׁרִי טְהוֹר לֵב הַשֵּׁם רַעֲיוֹנֵי
בְּמַלּוּי הַהִי"ן בְּפָרְטָיו תִּמְנָה	שֵׁם בֶּן אַרְבַּע בְּלוּלָב חוֹנָה
סְבִיבֵי מִינֵי גֶרֶן עֲגָלָה	נוֹכַח הַלוּלָב לְשִׁדְרָה תִּפְנָה
מִשָּׁה אֶהְרֶן בְּדֵי עֲרָבוֹת	הַהֲדָס רוּמֵז לְשִׁלְשָׁה אַבוֹת
דָּוִד לְאַתְרוֹג פְּלָה כְּלוּלָה	יוֹסֵף לְלוּלָב חֲמֻדַּת לְבָבוֹת
זָבַד טוֹב תִּזְבַּד לְעַם לָךְ	חוֹתָם תַּעֲוִדָה תִּתִּיר לְבִנְךָ
יִתְקַדֵּשׁ שְׂמֵךְ בְּפִינוּ סִלָּה	קוֹרָא וּמִיחַל לִישׁוּעָתְךָ

על הפיוט: הפיוט "סוכה ולולב" הוא אחד הפיוטים המרכזיים לחג הסוכות בפי קהילת יהודי בוכרה. הפיוט נכתב על-ידי רבי משה אדהאן שהיה אב בית דין מנהיג רוחני של קהילת מכנאס במרוקו לפני כמאתיים שנים. הפיוט מתאר את יציאת מצרים ואת ארבעת המינים וטעמיהם על פי המדרשים ותורת הקבלה [= תורת הנסתר].

ביאורי מילים

עם סִגְלָה – כינוי לעם ישראל. **יָרְנוּ** – ישמחו. **גְּאֻלָּנוּ** – הושיע אותנו. **דְּבָרוֹת קִדְשׁוֹ** – עשרת הדברות. **עֲנֵנִי כְבוֹד** - **עמוד** כינוי לעמוד הענן ועמוד האש בלילה שליוו את בני ישראל בצאתם ממצרים **נוֹעַם דְּרָכָיו** - התורה. **הוֹפִיעַ** - התגלה. **דַּעַת יוֹם לְיוֹם אוֹמֵר יְבִיעַ**, **דַּעַת יְחִוָּה לִילָה לְלִילָה** - [דעת=הלל ושבח]; הימים והלילות עצמם מהללים ומשבחים את האל (על פי תהלים יט, ג). **יִסְתַּוְּפֶף יַחֲסֶה** - יסתתר. **אֲבָרְתוֹ** – כנפי ה'. **הַשֵּׁם כְּכִתְבּוֹ** – שם ה' נכתב באותיות י-ה-ו-ה. **וְכִקְרִיאָתוֹ** – שם ה' מבוטא במילה אדני. **כְּמִסְפַּר סֶפֶה מִסְפָּרוֹ עָלָה** – הגימטריה של של הויה ושם ה' יחד שווה לגימטריה של סוכה [91]. **עֲצָמוֹ** – רבים. **רְזִי** - סודות. **יִקְרוּ** - חשובים. **עֲנִינֵי** - רעיונותיו סמליו. **אֲשֶׁרִי** – מאושר. **שֵׁם בֶּן אַרְבַּע – שם ה'.** **בְּלוּלָב חוֹנָה** – רמוז בארבע המינים. **נוֹכַח הַלוּלָב לְשִׁדְרָה תִּפְנָה** - בנטילת ארבעת המינים הלולב מונח כך ששידרתו מופנית כלפי הנוטל. **סְבִיבֵי** – **מסביב לו.** **מִינֵי גֶרֶן עֲגָלָה** - ההדס הערבה והאתרוג מקיפים את הלולב. **רוּמֵז לְשִׁלְשָׁה אַבוֹת** – שלושת עלי ההדס מסמלים את שלושת האבות - אברהם, יצחק ויעקב. **מִשָּׁה אֶהְרֶן בְּדֵי עֲרָבוֹת** – שני ענפי הערבה שבארבעת המינים מסמלים את משה ואהרן. **יוֹסֵף לְלוּלָב חֲמֻדַּת לְבָבוֹת** – הלולב מסמל את יוסף האהוב. **דָּוִד לְאַתְרוֹג** – האתרוג מסמל את המלך דוד. **חוֹתָם תַּעֲוִדָה תִּתִּיר לְבִנְךָ** – מחלל לחטאי. **זָבַד טוֹב תִּזְבַּד לְעַם לָךְ** - מתנה טובה תתן לעמך. **קוֹרָא וּמִיחַל לִישׁוּעָתְךָ** – אני מחכה שתושיע אותי. **יִתְקַדֵּשׁ שְׂמֵךְ בְּפִינוּ סִלָּה** – שמך מקודש בפינו לעד.

עיינו במילות הפיוט ובצעו את המשימות הבאות:

- הקיפו בעיגול את שמות ארבעת המינים בכל פעם שהם מופיעים
- השלימו: לפיוט _____ בתים. כל בית מורכב מ _____ שורות.
בכל שורה _____ צלעות. השורה הראשונה משמשת כ _____

חג הסוכות

חג הסוכות הוא אחד מחגי תשרי החל בט"ו בחודש ונחגג במשך שבעה ימים. בחג הסוכות, מצווה לשבת בסוכה; לאכול, לשבת ואף לישון בה כל שבעת ימי חג הסוכות. לפי המסורת, הישיבה בסוכה היא זכר לסוכות בהן ישבו בני ישראל במדבר לאחר יציאתם ממצרים. מנהג נפוץ בקרב קהילות שונות "להזמין" לסוכה את שבעת האושפיון [=האורחים]: אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף ודוד) כל אחד מהם ביום אחר מימי החג לפי הסדר.

- כיצד חוגגים בביתכם את חג הסוכות?
- אלו קישוטים אתם מכינים לסוכה?

ארבעת המינים

בנוסף לישיבה בסוכה, מצווה בחג הסוכות, ליטול את ארבעת המינים. נטילת ארבעת המינים, היא לקיחת ארבעה מיני צמחים: לולב (השדרה המרכזית של הדקל), אתרוג, שלושה הדסים ושתי ערבות ולנענעם בכל יום מימי החג. קיימים פירושים רבים להסבר המצווה. ובכל הסבר מסמלים ארבעת המינים דברים אחרים:

יש הטוענים שארבעת המינים הם **סמל לתכונות של אנשים שונים**.

- הלולב מסמל אנשים שיודעים את התורה אבל לא עושים מעשים טובים (לדקל יש פירות אבל אין לו ריח)
 - האתרוג שיש לו גם טעם וגם ריח, מסמל אנשים שיש להם גם מעשים טובים וגם יודעים את התורה
 - ההדס מסמל אנשים שעושים מעשים טובים אבל לא יודעים את התורה (יש לו רק ריח בלי פירות)
 - הערבה מסמלת אנשים שאין להם לא מעשים טובים ואינם יודעים את התורה.
- יש שרואים בארבעת המינים **דמיון לאברי הגוף** – עמוד השדרה, עיניים, פה ולב שכולם נכנעים לאלוהים.
- בפיוט שלפנינו ארבעת המינים הם **סמל לשבעת האושפיון**.

ארבעת המינים והאושפיזין

במסורת היהודית מבטאים הסוכה וארבעת המינים רעיונות רבים ומגוונים. עיינו במילות הפיוט ובצעו את המשימות הבאות:

- באחד מבתי הפיוט מסמלים ארבעת המינים את שבעת האושפיזין. הקיפו בית זה בעיגול
- התאימו בין כל אחד מן האושפיזין לאחד המינים המסמל אותו. שימו לב – מין אחד יכול לסמל יותר מאושפיזין אחד.

אברהם יצחק יעקב משה אהרון יוסף דוד
לולב אתרוג הדס ערבה

מבנה מוסיקלי האזינו לפיוט ובצעו את המשימות הבאות:

- השלימו: המדריך בפיוט הוא השורה ה _____ של הפיוט.
- מתחו קו מתחת לשורת המדריך.
- סמנו ✓ ליד התשובה הנכונה:

לכל הבתים בפיוט מנגינה זהה.	ה"מדריך" משמש כפזמון חוזר.
מנגינת ה"מדריך" היא מנגינת הפיוט.	לכל בית בפיוט מנגינה שונה.
ה"מדריך" מופיע לעיתים פעם אחת ולעיתים יותר פעמים ברצף.	ה"מדריך" מופיע תמיד פעם אחת בלבד.

מי משתתף בשירת הפיוט?

- סמנו ✓ ליד התשובה הנכונה:

שני סולנים בקול נמוך	• סולן אחד בקול גבוה
שני סולנים בקול נמוך	סולן אחד בקול נמוך
	שני סולנים בשתי אוקטבות שונות

- אילו אם הכלים שמלווים את שירת הפיוט?

לפניכם שלוש הצעות לביצוע שירת הפיוט. שירו את הפיוט על פי אחת מהן או יותר לבחירתכם.

- כל הכתה תשיר את כל הפיוט
- התחלקו לשתי קבוצות, קבוצה אחת תשיר את המדריך וקבוצה שניה תשיר את הבתים
- בחרו סולנים שישירו את הבתים. שאר הכיתה תשיר את ה"מדריך"